

Sivil Toplum Kuruluşları ve Sosyal Medya Bağlamında “Renkli Devrimler” ve “Arap Baharı” Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Suat Tayfun Topak

T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı
Eğitim, Kültür ve Araştırma Genel Müdürlüğü
tayfuntopak@hotmail.com

Sivil Toplum Kuruluşları ve Sosyal Medya Bağlamında “Renkli Devrimler” ve “Arap Baharı” Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi

A Comparative Analysis of “Color Revolutions” and the “Arab Spring” Processes in the context of Civil Society Organizations and Social Media

Özet

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından “Renkli Devrimler” olarak anılan ve özellikle Orta ve Doğu Avrupa ile Kafkasya’yı etkileyen yönetim değişikliklerinin nedenleri ile toplulukların nasıl organize edildikleri merak uyandıran konuların başında yer almıştır. 2010 yılında Tunus’ta başlayan; Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn, Suudi Arabistan gibi ülkeleri de etkiledikten sonra, son olarak Suriye’yi etkisine alan ve “Arap Baharı” olarak adlandırılan dönemde ise yine pek çok ülkede yönetsel değişiklikler gözlenmiştir. Bu çalışmada renkli devrimler ve Arap baharı süreçlerinde meydana gelen toplumsal olayların arka planları analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda “Sivil toplum örgütleri ve sosyal medyanın etkisi ne derecede belirleyici olmuştur? İki sürecin benzeşen ya da birbirinden farklı tarafları nelerdir?” gibi bazı temel sorulara da cevaplar aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Renkli Devrimler, Arap Baharı, Sivil Toplum, Sosyal Medya.

Abstract

After the ending of the Cold War, the reasons of management changes of which named as “The Color Revolutions” made a sensation. Alike in the period which named as “Arab Spring” that started in 2010 in Tunisia –and it respectively effected countries such as Egypt, Libya, Yemen, Bahrain, Saudi Arabia and finally Syria– administrative changes have also been observed. This study seeks to analyze the backgrounds of social events that occurred during both the Arab spring and color revolutions. In this context, It will look for answers of some basic questions such as “What extent have been the effect of civil society organizations and the social media decisive in? What are the similarities or different ways of the two processes?”

Keywords: Administration, Colour Revolutions, Arab Spring, Civil Society, Social Media.

1. Giriş

“Renkli Devrimler” olarak tanımlanan sivil devrimler silsilesi, 2000’lerin ilk yıllarında başlamış ve 2010 yılı sonlarına gelinirken sona ermiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılması sonucu ortaya çıkan bağımsız devletlere ait yönetimlerin yeniden kurgulanmasını ve Batı yanlısı iktidarlar oluşturmayı amaçladığı (Oğan, 2006) iddia edilen devrimler pek çok ülkede denendiyse de, sonuçları itibariyle sadece birkaç ülkede başarıya ulaşmıştır.

Söz konusu devrimlerin sebepleri incelendiğinde değişik dinamiklerin etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Devrimlerin yaşandığı ülkelerde meydana toplanan yığınların sayısına bakılacak olursa, bu kalabalıkların kendi başlarına mı organize oldukları yoksa bir takım güçlerce mi yönlendirildikleri sorusu akla gelmektedir. Bu bağlamda, Batılı ülkelerce desteklenen (özellikle Amerika Birleşik Devletleri – ABD) sivil toplum kuruluşlarının (STK) bu süreçte en etkili aktörler olduğu dikkati çekmektedir. Soros gibi bazı iş adamları ve NED, NDI gibi pek çok sivil toplum kuruluşunun etkili ve organize çalışmaları ile söz konusu pek çok ülkede öğrenci ve halk hareketleri organize edilmiş ve bazı ülkelerde devrim süreci başarıyla sonuçlandırılarak istenen yönetim değişiklikleri sağlanabilmektedir.

“Arap Baharı” olarak adlandırılan süreç ise 2010 yılı başlarında ortaya çıkan ve etkileri halen devam eden bir süreçtir. Tunus’ta başlayan ve pek çok Ortadoğu ülkesine sırayla uğradıktan sonra Suriye’de tıkanan Arap baharı dalgasının daha ne kadar devam edeceği ve nasıl etkiler meydana getireceğini zaman gösterecektir. Fakat burada da dikkat edilmesi ve araştırılması gereken temel konu, pek çok diktatörün devrilmesine yol açan ve Arap sokaklarında ciddi bir hareketlilik meydana getiren Arap baharı sürecine neden olan temel dinamiklerin neler olduğudur. Bilgi teknolojilerinin yaygınlaştığı, cep telefonu ve internetin gelişimine paralel olarak artan sosyal medya kullanımının bu sürece katkıları özellikle araştırılması gereken bir konudur. Ayrıca, renkli devrimler sürecine etki eden sivil toplum kuruluşlarının Arap sokaklarında faaliyetler ve toplu organizasyonlar gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini incelemek de konu açısından önemli görülmektedir.

Bu bağlamda bu çalışma yukarıda ifade edilen soruların cevaplarını aramaya yönelik olarak üç bölümden oluşmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ve sosyal medya bağlamında çerçevesi çizilen çalışmanın birinci bölümde renkli devrimler süreci, ikinci bölümde ise Arap baharı süreci incelenecektir. Üçüncü bölümde ise bu iki dönemin karşılaştırması yapılarak benzeşen ve farklılaşan yönler tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. Renkli Devrimler ve Sivil Toplum Kuruluşları

Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte, Batılı ülkeler tarafından demokrasinin düşmanı olarak görülen komünist düzen sona ermiştir. Bu durum ABD'yi de derinden etkileyen sonuçlar meydana getirmiştir. Aslen Soğuk Savaş mücadelesinin galibi olmasına rağmen, ezeli rakibinin oyun dışı kalmasıyla ABD de kendisini boşlukta hissetmiştir. Fakat kısa sürede toparlanıp yeni bir strateji oluşturmayı elzem gören ABD, Rusya'nın yeniden ve güçlü bir şekilde tarih sahnesine çıkmasından ve Çin'in de bu dönemde SSCB'nin yerini doldurmasından çekinerek bir şeyler yapması gerektiğini anlamıştır. Elbette bahsedilen dönemde ABD'li karar alıcılar tarafından düşünülen ve hayata geçirilen pek çok politika vardır. Fakat "Renkli Devrimler" diye anılan sürecin farklı bir kurgusu olduğu hemen göze çarpmaktadır. Bu bağlamda özellikle ABD, demokratik toplum yapısını ihraç etme politikasını bir an önce uygulamaya geçirmiştir. Bunun için kimi zaman bütçeden aktarılan paralarla faaliyet gösteren STK'lar ve gönüllüler kullanılmış, kimi zaman da Özbekistan'daki GUAM yapılanması gibi örgütlerin desteklenmesi ile Rusya'nın etkisinin dengelenmesine çalışılmıştır (Nogayeva, 2010: 63).

Bu bağlamda, eski SSCB'nin kendi iç problemleriyle uğraşmasını fırsat bilen ABD, oluşmaya başlayan yenedünya düzeni içerisinde Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Kafkasya'da bağımsızlıklarını kazanmış yeni ülkeleri mercek altına almıştır. Söz konusu ülkeler üzerinde yapılan hesaplar ise ABD'nin çıkarları istikametinde şekillendirilmiş ve bu ülkelerin yönetimlerinin genelde Batı'nın¹, özelde ise ABD'nin çıkarlarıyla örtüşecek yönetimler olması hususu gündeme alınmıştır. Renkli devrimler süreci ya da sivil devrim denilen süreç işte tam da böyle bir ortamda kurgulanmış ve şiddete bulaşılmadan yapılacak faaliyetler bütünüyle yürürlüğe konulmuştur.

Söz konusu devrimlere giden olaylar silsilesi pek çok ülkede sahnelenmiştir. Toplumsal hareketliliğin devrimlerin merkezine yerleştirildiği bu süreçte özellikle

¹ "Batı" ifadesiyle özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve/veya Avrupa Birliği Ülkeleri (Renkli Devrimler sürecinde sahip olunan üye sayısı bağlamında) kastedilmiştir. Bu kavram üzerinden olaya bakılacak olursa, SSCB'den kopan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Kafkasya'daki pek çok ülkenin Avrupalı devletler için önemi oldukça fazladır. Dolayısıyla, enerjiye bağımlılığı üst düzeyde olan ve söz konusu ülkelerle yapacağı ihracatı önemseyen Avrupalı devletler için bahsedilen bölge ülkeleriyle yapılacak siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerin sıcak tutulması gerekmektedir. Ayrıca, SSCB'nin yerini alan Rusya'nın eski gücüne kavuşmasının engellenmesi için, ABD ile Avrupalı devletlerin yoğun ilişkilerini de önemli bir parametre olarak kabul edersek, söz konusu ilişkilerin yürütülmesi ve istikrarlı bir işbirliği ile devam ettirilmesinde ilgili ülke ya da ülkelerin devlet ya da hükümet başkanlarının "Batı" yanlısı olmasının önemi göz ardı edilemez bir gerçektir. Önemli görülen bu husus, söz konusu çalışma okunurken göz önünde bulundurulmalıdır.

üniversite öğrencileri ve geniş halk kitleleri kullanılmıştır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, listede yer alan “bazı” ülkelerdeki toplumsal hareketlere çok sayıda insan katılmış, sonrasında zorunlu seçim dönemleriyle söz konusu yönetim değişikliklerinin yapılması planlanmış fakat birkaç ülke hariç istenen yönetsel değişiklikler hayata geçirilememiştir. Söz konusu liste, “renkli devrimler sürecinin yaşandığı bütün ülkeleri göstermemesi bakımından eksik fakat genel bir değerlendirme yapmak bakımından yeterli” görülmüştür.

Tablo.1: “Renkli Devrimler” Sürecinde Başarılan ve Sonuç Alınamayan Devrim Girişimleri

No	Ülke	Başarı	Zaman Aralığı	Seçim Tarihi	Toplanan Kalabalık (Kişi)	Mağdur Kişi Sayısı
1.	Azerbaycan	Hayır	16.09-20.10.2003	15.10.2003	25.000	Birkaç Kişi
2.	Gürcistan	Evet	15.11-23.11.2003	02.11.2003	100.000	-
3.	Ukrayna	Evet	22.11-04.12.2004	21.11.2004	500.000	-
4.	Kırgızistan	Evet	18.03-24.03.2005	13.03.2005	25.000 Bişkek	Birkaç Kişi
5.	Azerbaycan	Hayır	08.08-26.11.2005	06.11.2005	20.000	Birkaç Kişi
6.	Belarus	Hayır	19.03-23.03.2006	19.03.2006	35.000	1 Kişi
7.	Gürcistan	Hayır	28.09-08.11.2007	28.03.2004	75.000	Birkaç Kişi
8.	Ermenistan	Hayır	20.02-02.03.2008	19.02.2008	100.000	Birkaç Kişi
9.	Gürcistan	Hayır	09.04-24.07.2009	21.05.2008	50.000	-
10.	Moldova	Evet	06.04-07.04.2009	05.04.2009	15.000	3 Kişi
11.	Kırgızistan	Evet	06.04-15.04.2010	23.07.2009	5.000 Bişkek	90-100 Kişi
12.	Belarus	Hayır	19.12-20.12.2010	19.12.2010	40.000	Birkaç Kişi

Kaynak: (Baev, 2011: 5)

Bu aşamada renkli devrimlere giden süreci anlamaya çalışmanın faydalı olacağına inanılmaktadır. Zira bu sürecin temel dinamikleri anlaşılmeden yapılacak yorumlar kompo teorisinden öteye gidemeyecek ya da eksik kalacaktır. Bu analiz yapılırken sivil toplum kuruluşlarının oynadığı rolün daha net ifade edilebileceği düşünülmektedir.

Meseleye tarihsel perspektiften bakılacak olursa, ‘renkli devrim’ alanı Rusya tarafından kontrol edilen büyük bir alana karşılık gelmektedir. SSCB’nin yıkılmasının ardından bağımsızlığını kazanan ülkeler içinse çok şeyi değiştirmemiş ve başlarda bu ülkeler Rusya yanlısı yöneticilerin kontrolünde olmaya devam

etmişlerdir. Eski SSCB bakiyesi topraklarda Rusya'nın değişmez çıkarlarının olması ise oldukça doğal görülmüştür. Eski Sovyet bölgelerinde, Moskova ile çatışmayan sadık liderler ve uygulanan otokratik yönetimler uzun yıllar iktidarda kalmışlardır. Sonrasında ise, süper güç olarak geçici süre de olsa tek başına kalan ABD'nin bu bölge liderlerini dönüştürmesi ve ABD'nin çıkarları istikametinde politikalar takip etmelerini sağlamaya çalışması ABD açısından rasyonel görülmüş (Özkan, 2011) ve zaten sivil devrimlere giden yolun taşları da bu fikirlerle döşenmiştir. Aslında bu husus, fizikteki "oluşan boşlukların hemen başka bir şeyle doldurulacağı" varsayımına örnek olarak verilebilir. Zira ABD ve bazı Avrupalı devletler, SSCB'nin dağılması neticesinde oluşan güç boşluğunu doldurmak istemiş ve bununla ulusal ve uluslararası çıkarlarını maksimize etmeye çalışmışlardır. Sonuç olarak renkli devrimler süreci kurgulanmış ve hayata geçirilmiştir.

Bozkurt ise renkli devrimlere giden yolu, daha geniş bir bakış açısıyla ve iki farklı yaklaşım üzerinden değerlendirmiştir. Birinci yaklaşıma göre söz konusu devrimler, eski Sovyet etki alanına ve Orta Doğu'ya demokrasi getirmek, bu bölgelerin her türlü kalkınmasına katkı yapmak iddiasıyla "Büyük Orta Doğu Projesi"ni (BOP) gündeme alan ve bu bağlamda çalışmalara başlayan ABD STK'larının faaliyetleri sonucu ortaya çıkmış ve üzerinde çalışılan ülkelerde Batı-ABD yanlısı liderler iktidara taşınmaya çalışılmıştır. Diğer yaklaşıma göreyse bu devrimler, aynen Özbekistan devriminde² olduğu gibi İslâmî ya da radikal örgütlerin bir provokasyonu olarak oluşturulmuştur (Bozkurt, 2006a: 133).

Yaşanan sivil devrimlere giden yolda pek çok alt sebep de rol oynamıştır. Bu sebepleri kategorik olarak açıklayan Özkan'a göre, sosyo-ekonomik sorunlar, yönetici elitin demokrasi algısı, devrim süreçlerinde muhalefetin gücü ve dış desteğin belirleyici rolü gibi sebepler 'renkli devrimler' sürecini başlatmış (Özkan, 2011) ve bu süreç sonunda bazı bölgelerde yönetim değişiklikleri gerçekleşirken, diğer ülkelerde ise ciddi siyasi, sosyal ve ekonomik dalgalanmalar yaşanmıştır.

Devrimlerin yaşandığı Ukrayna, Gürcistan ya da Kırgızistan gibi ülkelere bakılacak olursa, devrimden önce işsizlik, enflasyon yüksekliği, insan hakları ihlalleri, yolsuzluk ve kişi başına düşen gelirdeki düşüklük gibi sosyal ve ekonomik sorunların ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir. Bu durum tabii ki devrimlerin oluşmasında tek neden değildir. Örneğin Ermenistan ve Azerbaycan gibi ülkelerin aynı dönemde sosyo-ekonomik durumu pek iç açıcı olmamasına rağmen denenen devrim sürecinin başarılı olamaması, sosyo-ekonomik faktörlerin yaşanan devrim süreçleri için gerekli, fakat tek başına yeterli olmadığını göstermektedir (Özkan,

² Özbekistan'da yaşanan "Yeşil Devrim" ile ilgili ayrıntılı bir analiz için bkz., Oğan, Sinan, "Özbekistan'da 'Yeşil' Devrim Sancıları", <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/574-ozbekistan-da-%C5%93yesil-devrim-sancilari>, (Erişim: 09.05.2013).

2011). Dolayısıyla, renkli devrimlere yol açan temel sebeplerin öneminin yanı sıra, ilgili ülkelerin iç ve dış dinamiklerinin ne olduğu, halkların söz konusu devrim süreçlerine nasıl baktığı ve neyi isteyip neyi istemediğinin değerlendirilmesi de önem arz etmektedir.

Renkli devrimlerin başarıyla uygulandığı ülkelere bakıldığında, adeta bir “toplumsal mühendislik projesi” göze çarpmaktadır. ABD yanlısı STK ve medya organlarının etkili olduğu süreçte özellikle muhalefet ve gençler üzerine yatırım yapılmıştır. Böylelikle ülke içi dinamiklerle sürekli oynanmış ve yeni bir aydın tipi ya da yeni bir lider oluşturulma çabası dikkati çekmiştir. “Sivil darbe” olarak adlandırılabilir devrimlerin uygulandığı ülkelerde dikkat çeken bir diğer önemli husus da, üzerinde çalışılan ne kadar ülke varsa hepsinde aynı teşkilat şeması, aynı finansal kaynaklar ile birbirine çok benzeyen sloganların kullanılmasıdır (Bozkurt, 2006b: 164-165). Bu durum, söz konusu devrimlerin aynı noktadan yönlendirildiğine dair kanıt niteliğindedir.

Amacına odaklanmış ve çok iyi organize olmuş bir aklın ürettiği “sivil itaatsizlik” temalı söz konusu devrimler neticesinde şüphesiz bir başarı elde edilmiştir. Fakat daha önce de ifade edildiği üzere pek çok iç ve dış dinamiğin ABD ve Batı bloğu tarafından yeterince iyi okunamaması, üzerinde çalışılan pek çok ülkede başarı getirmemiş ve Batı bloğuna yakın isimler iktidara taşınamamıştır. Fakat yaşanan devrim süreçlerinde özellikle STK’ların kullanılması ve bu kuruluşların etkili çalışmalara imza atmaları, STK’ların incelenmesini ve söz konusu yapıların çalışma usullerine odaklanılmasını zorunlu kılmaktadır.

STK’lar şüphesiz ulusal ve uluslararası alanda etkili olan yapılardır. Küreselleşmenin de etkisiyle çok önemli görevler üstlenen ve uluslararası ilişkilerde dikkate alınması gereken aktörler olarak göze çarpan bu yapılar, renkli devrimler sürecinde de karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ABD tarafından desteklenen STK’ların önemli görevler üstlendiği Renkli devrimlerin geneline bakılacak olursa iki aşamalı bir planın hep yürürlükte olduğu görülmektedir. İlk aşama seçim öncesi faaliyetler ve ikinci aşama ise seçim sonrası faaliyetler olarak düşünülebilir.

Bostan’a göre seçimlerden önce bir dizi hazırlık ve faaliyet icra edilmiştir. Bunun için öncelikle toplumsal huzursuzluğun oluşması sağlanmış, iktidarın meşruiyet kaybetmesi hedeflenmiş ve muhalif gösteri ve protestolar başlatılmıştır. Uluslararası STK’ların gençlik ve sivil toplum örgütleri ile muhalif parti gönüllüleri şiddetsiz eylemler konusunda eğitilmiş ve bu gruplara finansman desteği sağlanmıştır. Ayrıca sonuç alınan çevre ülkelerdeki tecrübelerin, seçimin yapıldığı ülke gençleri ve örgütleriyle paylaşılmasına yardımcı olunmuş ve muhalif partiler birleşme ve koalisyon oluşturma konusunda teşvik edilmiştir. İktidar üzerinde medya ve özgürlükler alanında uluslararası baskı kurulması ve uluslararası kuruluşların yerel medya organlarını finanse etmesi de faaliyetlerin başka bir

kanadını oluşturmuştur. Ayrıca, seçimler yaklaştıkça uluslararası STK'lar, yerel gönüllüleri ve seçim gözlemcilerini seçimlerin nasıl doğru ve kurallara uygun bir şekilde yapılabileceğine dair eğitmiş ve bu ülkelere profesyonel seçim gözlemcileri göndererek, aynı zamanda seçimlerde usulsüzlük olacağına dair yaygın bir kanaat ve bilincin oluşması da sağlanmıştır.

Seçimlerden sonra ise yine planlı ve organize faaliyetlere devam edilmiştir. Yapılan seçim sonucunda oylar sayılırken, uluslararası ve yerel STK'ların işbirliği ile paralel oy sayımlarının yapılmasına dikkat edilmiş; bu sonuçların seçimden hemen sonra açıklanması ve bu paralel sayımın uluslararası meşruiyetinin daha fazla olduğu vurgusu yapılmıştır. Resmi sonuçların açıklanması neticesinde, paralel sayımın seçimi kaybetmesi söz konusu olursa, "seçimlerde usulsüzlük" yapıldığı iddiaları gündeme taşınmış ve muhalefetin sokak gösterilerinin şiddetlendirilmesi ile birlikte rejim içerisinde siyasi elitler arasında bölünme sağlanmıştır. Böylelikle iktidar yalnızlaştırılmış ve bazı ülkelerde olay diplomatik müdahaleler neticesinde seçimlerin iptal edilmesine kadar vardırılmıştır. Gelenen son noktada ise seçimler yenilenmiş ve bazı ülkelerde istenen rejim değişikliği başarılabilmıştır (Bostan, 2005: 10).

Açıkça görüldüğü üzere, genelde Batının, özelde ise ABD'nin çıkarları³ istikametinde bir yönetimin başa gelebilmesi için her türlü ayrıntı düşünülmüş ve hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Devrim ya da seçim süreçleri, istisnasız olarak renkli devrimlerin sahnelendiği tüm ülkelerde görülmüş fakat bazı ülkelerin iç dinamikleri ve o ülkeleri destekleyen, koruyan ya da kollayan ülkelerin de müdahaleleriyle başarıya ulaşmamıştır. Ayrıca, "yükün" ağırlıklı kısmı sivil toplum kuruluşlarının sırtına yüklenmiştir. Son diplomatik müdahale sayılmazsa, seçim öncesi ortamının hazırlanması, toplumun mobilize edilmesi, ülkenin seçime zorlanması ve seçimlerden sonraki ortamın koordine edilmesi gibi faaliyetlerin hemen hepsi STK'ların koordinesi ve kontrolünde gerçekleşmiştir.

Renkli devrimlerin başarıyla uygulandığı ülkelerde STK'ların en büyük başarılarından biri şüphesiz, her ülkede öncelikle gençlik örgütlerini kurabilmiş olmalarıdır. Örneğin Sırbistan'da "Otpor", Gürcistan'da "Kmara" ve Ukrayna'da "Pora" adlı gençlik örgütleri seçim devrimlerinin gerçekleştirilmesinde önemli işlere imza atmışlardır. Hatta Otpor hareketinin önde gelen isimleri Sırbistan'daki

³ Makalede özellikle "ABD ve ABD çıkarı" vurgusu yapılmaktadır. Bu vurguya ABD destekli Batı bloğu da dâhil edilebilir. Bunun temel sebebi, makalenin ilk bölümünde adı geçen ve sürece aktif katılım sağlayan STK'ların hemen hepsinin ABD kaynaklı ya da destekli olmalarıdır. Ayrıca renkli devrimlerin yaşandığı dönem itibarıyla dünyada en etkili ülke konumunda bulunan ABD'nin, STK'lar ya da başka enstrümanlarla dünya meselelerine dâhil olduğu, gerek yapılan çalışmaların gerekse dünya reel-politiğinin malumudur.

eylemlerin ardından dağılmayarak CANVAS'ı kurmuşlar ve kendilerini şiddet içermeyen eylemler konusunda stratejiler üretmeye ve bunları geliştirmeye adanmışlardır (Birdişli: 127). Rejim karşıtı olan bu örgütler, toplumun organize bir şekilde harekete geçirilmesi noktasında oldukça iyi eğitilmişler ve rejime muhalif olan partilerle birlikte hareket ederek⁴ etkinliklerini artırmışlardır. Birbirlerini destekleyen gençlik örgütleri, tecrübelerini de birbirleriyle paylaşmışlar, bir plan dâhilinde birbirlerine kurslar vermişler (Başyurt, 2005: 4) ve "gizli bir elin yardımıyla" organize olmuşlardır.

Gelinen noktada söz konusu öğrenci örgütlerinin buluşmalarını, seyahatlerini, eğitimlerini, hâsılı tüm harcamalarını finanse eden kuruluşların kimler olduğu sorusu önem kazanmaktadır. Akşar'a göre söz konusu gençlik örgütleri, Soros'un Açık Toplum kuruluşları, NED (National Endowment for Democracy), NDI (National Democratic Institution), IRI (International Republican Institute), Albert Einstein Institute, Freedom House ve OSCE (AGIT) gibi kuruluşlarca finanse edilmiştir. Ayrıca Dünya Bankası ve insani amaçlı kuruluşların temsilcileri, İnsan Hakları ve medya gelişim grupları, tüm bölgeye yayılan Fiona Hill, Brookings Institution ve çeşitli Amerikan Üniversiteleri gibi eğitim kuruluşları ve Orta Asya'da faaliyet gösteren din-temelli gruplar da (Mormonlar ve diğer Protestan gruplar gibi) sivil devrimlere katkı sağlamışlardır. (Akşar, 2009: 28-29) Buradan çıkan erken sonuç, faaliyet gösteren STK'ların oldukça önemli birer aktör olduklarıdır. Açıkça ifade etmek gerekir ki, uluslararası STK'lar ya da günümüzde kullanılan yaygın tabirle "hükümet dışı örgütler-NGO", devletler ya da uluslar üstü (transnasyonel) bir konuma ulaşmışlardır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken temel ayrıntı, söz konusu STK'ların çalışma ve ilgi alanları ne kadar farklılık gösterirse gösterebilir, belirlenen ortak bir amaç etrafında toplanarak harekete geçmeyi başardıklarıdır. Bu durum renkli devrimler sürecinde fazlasıyla hissedilmiştir.

Gençlik örgütleri ve STK'lar ilişkisini gösteren somut bir örneğe değinmek, yaşanan devrim süreçleri hakkında daha büyük ipuçlarına ulaşmamızı sağlayacaktır. Gerçekleşen sivil devrimlerde faaliyet gösteren pek çok gençlik örgütünün sokak gösterisi ve şiddetsiz eylem fikri, bu konuda önemli bir eseri bulunan Gene Sharp'ın⁵ düşünceleri istikametinde vücut bulmuştur. Sharp, "From Dictatorship to

⁴ Buradan hareketle, Türkiye'deki en etkili gençlik hareketlerinden biri olan Türkiye Gençlik Birliği'ni (TGB), hali hazırdaki rejime karşı muhalif tutumu ve muhalefet partileriyle paralel hareket eden tavırla, renkli devrim sürecini yaşamış ülkelerdeki gençlik hareketlerine benzetebiliriz. Tabii ki bu durum, Gezi Parkı olayları gibi örnekleri de hatırlayarak, "Zaman zaman Türkiye'de de yönetim değişikliği mi yapılmak isteniyor?" sorusunu akıllara getirebilir. Bu soru okuyucunun takdirine bırakılmakla birlikte, tüm muhalif hareketlerin temel amacının hali hazırdaki yönetimin yerine geçmek olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Türkiye'deki söz konusu gençlik hareketi ya da hareketlerinin ulusal ya da uluslararası STK'lardan ya da muhalefet partilerinden maddi/manevi destek alıp almadığı ise ancak başka bir çalışmanın konusudur.

⁵ Gene Sharp (d. 21 Ocak 1928) dünyaca ünlü siyaset bilimi profesörüdür. Sharp, dünya çapındaki devlet/hükümet karşıtı hareketleri etkileyen "sivil/pasif direniş" konulu yazılarıyla tanınmıştır.

Democracy”⁶ adlı kitabında, şiddetsiz bir gösterinin nasıl icra edileceğini tartışmaktadır. Söz konusu kitap Ukrayna’daki Albert Einstein Enstitüsü tarafından binlerce adet basılarak üniversite gençliğine dağıtılmıştır. Örnekler artırılabilir fakat burada dikkati çeken husus, uluslararası STK’ların söz konusu girişimlere sağladıkları katkıları kendi internet sitelerinde yayınlamaktan çekinmemeleridir (Bostan, 2005: 5). Daha doğru bir ifadeyle, daha önce bahsettiğimiz “gizli eller” kendilerini gizlemek mecburiyetinde hissetmemişler ve oldukça rahat davranmayı tercih etmişlerdir. Kanaatimizce bu rahatlık, gerek yarı-demokratik ülkelere girmeyi başarmış STK’ların ve bu STK’ları destekleyen ülkelerin gücünden, gerekse yapılan yardımların yasallığına inanılmasından kaynaklanmaktadır. Örnek olması bakımından NED’in internet sitesinde yayınlanan aşağıdaki tablo incelendiğinde, renkli devrimler sürecini “hasarsız” atlatan Kazakistan’daki NED destekli bazı kuruluşlara aktarılan paraların miktarları ve hangi alanlarda kullanıldıkları görülebilecektir.

Nogayeva’ya göre “NED 'in yanı sıra STK denince ilk akla gelen Soros Vakfı'nın Açık Toplum Vakfı ve STK ağları olmuştur. Soros Vakfı, her ne kadar bilim ve eğitime verdiği destekle tanınsa da, özellikle ismini eski Sovyet coğrafyasındaki sivil devrimlere verdiği destekle duyurmuştur. Çocukluğu Nazizm ve komünizm altında geçtiği için totaliterliği eleştirip kapalı toplum yerine 'açık toplum' ideali doğrultusunda hareket eden George Soros, spekülasyon sonucunda elde ettiği gelirin bir kısmını sivil toplum faaliyetlerine aktarmıştır. 1979 yılında New York' ta Açık Toplum Fonu' nu (Open Society Fund) kuran Soros, o yıldan 2007'ye kadar açık toplum faaliyetlerine şu anki servetinin % 69'una karşılık gelen 5,9 milyar dolarlık bir kaynak aktarmıştır” (Nogayeva, 2010: 64).

Söz konusu STK'lara şahsi servetten ve ülke (STK) bütçelerinden aktarılan paraların boyutlarına bakılacak olursa, adı geçen ülkelerde gerçekleştirilen devrimlerin finansmanının nasıl karşılandığı sorusu cevaplanmış olacaktır. Buradan çıkan bir başka sonuç da, söz konusu ülkelerde meydana getirilmek istenen devrimlerin (örneğin ABD açısından) öneminin büyüklüğüdür. Öyle ki, ülke çıkar(lar)ı uğruna “kesenin ağzı” olabildiğince açılmakta ve hatta bu destekler başka coğrafyalara da aktarılmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu uluslararası STK'ların internet siteleri incelendiğinde; sağlıktan teknolojiye, bilimden tarıma kadar pek çok alanda ve pek

Sharp'ın “Diktatörlükten Demokrasiye” isimli eseri, renkli devrimler sürecinde gerçekleştirilen pek çok direniş hareketine ilham olmuştur. Sharp'ın ve yazdığı eserin adı, 2013 yılı Mayıs-Haziran aylarında Türkiye'deki Gezi Parkı olaylarında da sıklıkla gündeme gelmiştir. Hatta adı geçen kitapta yer alan bazı eylemler (Duran Adam, Kırmızı Kadın Vb.) birebir sahnelenmiş ve bu eylemler günlerce ulusal ve uluslararası medyada kendine yer bulmuştur.

⁶ 93 (Doksanüç) sahifeden oluşan bu kitabın İngilizce Versiyonuna <http://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/09/FDTD.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.05.2013) adresinden ulaşılabilir.

çok ülkede var olduğu görülen bu STK'ların halen büyük işlevler görme potansiyeline sahip oldukları anlaşılacaktır.

Tablo.2: Kazakistan'daki NED Destekli Kuruluşlar

Kuruluşun Adı	Aktarılacak Para Miktarı (ABD Doları)		Alan ve Faaliyetler
	2007	2008	
Almatı Helsinki Komitesi (Almaty Helsinki Committee)	40.000	40.000	Hukuk/Toplum (insan hakları, ifade özgürlüğünün teşviki) Çevre/Hukuk (çevre mevzuatının uygulamamasının denetlenmesi, vatandaşları haklarını savunmalarına teşvik etmesi)
“Yeşil Koruma” Çevre Toplumu (The Ecological Society “Green Salvation”)	35.000	42.000	Siyaset/Toplum (bilgi paylaşımı, yuvarlak masa toplantılarının düzenlenmesi)
Bağımsız Haber Ajansı “Polyton”	40.020	70.000	Siyaset/İletişim (bilgilendirme, toplumun önde gelen kesimi bu sürece –aktif faaliyetlere-dâhil etme)
“Zona kz” Online Gazete	16.925	32.780	
Kazakistan İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Uluslararası Bürosu (Kazakhstan International Bureau of Human Rights and Rule of Law)	85.480	89.900	Hukuk (mülteci hakları, hukuk danışmanlığı)
Kazakistan Genç Profesyoneller Birliği (Kazakhstani Young Professionals’ Society – KYPS)	34.600	54.320	Siyaset/Toplum (6 bölgesel ve 1 şehir olmak üzere yerel yönetimi denetleme, vatandaşların haklarını savunmalarına yardım etme)
Kazakistan Ulusal Tv ve Radyo Yayıncıları Birliği (National Association of TV and Radio Broadcasters of Kazakhstan)	33.200	61.100	Hukuk/İletişim (bölge gazetecilerine hukuk danışmanlığı)
Ulusal Demokrat Enstitüsü (National Democratic Institute for International Affairs - NDI)	175.000	174.747	Siyaset/Toplum (sivil diyalogun ve yerel düzeyde sivil inisiyatifleri destekleme)
Bağımsız Gözlemciler Ağı (Republican Network of Independent Monitors – RNIM)	50.430	50.500	Siyaset/Toplum (Şeffaflık açısından Parlamento çalışmalarını değerlendirme/denetleme, seçmenleri bilgilendirme)

Kaynak: (Nogayeva, 2010: 70)

3. Arap Baharı ve Sosyal Medya

“Arap Baharı” olarak tanımlanan ve 2010 yılı ortalarında başlayan sokak hareketlerinin fitilini ateşleyen olay, yasemin çiçeği tezgâhına polis tarafından el konulan ve bunu içine sindiremeyen Tunuslu işsiz bir üniversiteli olan Muhammed

Buazizi'nin kendisini yakması ve daha sonra hastanede hayatını kaybetmesidir. Vefat eden gencin cenaze töreninde toplanan kalabalığın protesto gösterileri ve ilerleyen günlerde artan toplumsal olaylar neticesinde hayatını kaybeden insanların sayısının artması neticesinde Zeynelabidin Bin Ali ülkeyi terk etmiş ve çareyi Suudi Arabistan'a kaçmakta bulmuştur (Ulutaş vd, 2011).

Tunus'ta yaşanan ve Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesi ile sonuçlanan olayların ardından, Tunus içinde yeni yönetimin belirlenmesi çalışmalarına hız verilmiş fakat Tunus'ta yakılan ateş diğer Kuzey Afrika ülkelerine ve oradan da Ortadoğu'ya yayılmaya başlamıştır. Tunus'un hemen ardından Mısır'da başlayan sokak hareketleri, iktidarda bulunan Mübarek rejimini tasfiye etmeyi amaçlamış ve bunda da başarılı olmuştur. Tahrir meydanına toplanan ve sayıları zaman zaman milyonu bulan gösterici ya da protestocular Mübarek'in iktidarı bırakmasına sebep olmuşlardır.

Kibaroğlu'nun da ifade ettiği gibi, "Ortadoğu'yu siyaseten ve akademik açıdan yakından takip edenler için yaşanan gelişmelerin tümüyle sürpriz olduğunu söylemek güçtür. Örneğin, Mısır'da 2011 Eylül'ünde yapılması planlanmış olan devlet başkanlığı seçimlerinde, Hüsnü Mübarek'in yeniden ya da oğlu Cemal'in onun yerine aday olması konusunun tartışıldığı 2010 sonbaharında, Mısırlı diplomat ve akademisyenlerin de dâhil oldukları ortamlarda, "eğer bu gerçekleşirse Mısır'da sokaklar çok hareketlenir" şeklinde görüşler açıkça ifade edilmiştir" (Kibaroğlu, 2011: 26). Yani Tunus'ta alevlenen olaylar Mısır'a ve oradan başka yerlere sıçradığında, aslında iç dinamikler bağlamında hazır bir coğrafya ile karşı karşıya kalınmıştır.

Yine Kibaroğlu'na göre, "Batı ve İsrail, son döneme kadar, toplumsal bir ihtiyacın tezahürü olmaktan çok 'küçük bir zümrenin aşırı istekleri' olarak tanımladıkları halk hareketlerine karşı çıkıyor, aksine bu hareketlerin ortaya koyduğu gerçeklere yüz çevirmiş olan Mübarek rejimine destek veriyordu. Ancak 11 Eylül sonrasında ABD, İslam dünyasını doğrudan karşısına alarak topyekûn çatışmayı kazanamayacağını anlamış, özellikle Irak'ta yaşadığı yaklaşık on yıllık tecrübesini ve kanlı tedhiş hareketlerini daha farklı analiz etmeye başlamış ve rakibini yok etmeye çalışmak yerine onu kendine "düşman" olmaktan çıkartmak yoluyla bu mücadeleden galip çıkmak stratejisini benimsemiştir. Başta ABD olmak üzere Batı dünyasındaki bu anlayış değişimi, Arap Baharı'nın yaşanmasının önünü açmakla kalmamış, hızlı bir şekilde cereyan etmesine de yardımcı olmuştur" (Kibaroğlu, 2011: 26-27). Dolayısıyla, 'Arap baharı' sürecinin özellikle başlarında yaşanan toplumsal olayların boyutu ABD tarafından pek de tahmin edilememiş ve özellikle ABD ve Fransa söz konusu sürece (özellikle Tunus devriminde) hazırlıksız yakalanmışlardır (Özkan, 2011).

11 Eylül saldırıları sonrası İslam dünyasıyla arası açılan ABD'nin stratejisi, toplanan kalabalıklar ve yaşanan yönetim değişiklikleri neticesinde pragmatist bir hal almıştır. Arap sokaklarına ve yaşananlara hâkim olamayan ABD, bazı ülkelerde yandaşı diktatörlerin iktidardan uzaklaştırıldığına şahit olmuş, özellikle Tunus örneğinden ders alarak Mısır'da Mübarek'in yanında yer almayı tercih etmiştir. 'Renkli devrimler' sürecinde meydanlarda toplanan halkla ve muhalif yapılarla omuz omuza duran uluslararası STK'lara, Arap meydanlarında pek rastlanmamış, Arap halklarının başarısı ve Mısır'da Mübarek rejiminin devrilmesi ABD'ye rağmen gerçekleşmiştir (Özkan, 2011). Buna göre aslında 'Arap baharı' ABD'nin çıkarlarına ters bir mecrada ilerlemeye başlamıştır. Bu durum, söz konusu "halk hareketleri ve 'Arap baharı' süreci ABD'nin ve dış güçlerin işidir" diyenlerin (Oğan, 2006) tezlerini çürütecek analizlere de (Dinçer vd, 2012) hak vermektedir.

Mısır'dan sonra Libya yönetimine karşı başlatılan protestolar da kısa sürede siyasi bir nitelik kazanmış ve 17 Şubat'ta düzenlenen "Öfke Günü" Libya'daki rejim karşıtı ayaklanmanın da dönüm noktası olmuştur. Kaddafi'nin gitmesi ve reform taleplerinin artması neticesinde Bingazi'de başlayıp diğer şehirlere sıçrayan gösterilerin güvenlik güçleri tarafından şiddetle bastırılması ve sonrasında çıkan çatışmalar, Libya'daki değişimin, Tunus ve Mısır'daki kadar kolay olmayacağını işaretleri olarak görülmüştür. Başlayan iç savaşla birlikte Kaddafi'nin insanların üzerine ateş açtırması ve ölenlerin sayısının binlerle ifade edilmesi neticesinde BMGK Libya'ya müdahale kararı almış ve uygulamayı bir devir kararıyla NATO'ya bırakmıştır. Söz konusu müdahale ile birlikte güç bulan muhalifler de ilerleme kaydetmiş ve neticede Kaddafi'nin yakalanıp linç edilmesiyle Libya'daki Kaddafi rejimi sona ermiş ve çatışma süreci kısmen de olsa yerini daha sakin günlere bırakmıştır (Kılıç vd, 2012).

Söz konusu toplumsal hareketler adeta domino etkisi göstermiş ve başka ülkelere de sıçramış, hatta bazıları paralel bir seyir izlemiştir. Ürdün, Fas, Bahreyn, Umman, Yemen ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde de görülen 'Arap baharı' isyanları, adı geçen ülkelere sadece Yemen'de yönetim değişikliğine yol açmış, fakat bu değişiklik de, 1978 yılından beri ülkeyi baskı ve şiddet yöntemleri kullanarak idare etmeye çalışan ve sonunda ülkeyi terk eden Ali Abdullah Salih'in, yerine kendi zihniyetinde insanlara bırakması ile istenen değişim sürecini yarım bırakmıştır (Karaağaçlı, 2011).

Kuzey Afrika ve Arap sokaklarında hareketlilik devam ederken, bu durum bazı ülkelerde yönetim değişikliklerine yol açmış fakat pek çoğunda bu husus başarıya ulaşmamıştır. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'i saymazsak, diğer ülkelerde yaşanan olaylar daha sönük ve etkisiz kalmış, özellikle ABD'nin desteği ve İran'ın da denkleme katılımı ile Suudi Arabistan gibi ülkelerin komşu ülkelere yönelik müdahaleci tutumu bu sürecin önünü tıkamıştır. Zira Suudi Arabistan, söz konusu ülkelerde protestoların başlamasıyla birlikte gerek Bahreyn'e, gerekse Yemen'e

isyanları bastırması için asker göndermiştir. Birleşik Arap Emirlikleri'nin de Bahreyn'e polis takviyesi yaptığı bu müdahalelerin arkasında, Şiiilerin yönetime gelmesi korkusu yatmaktadır. Zira Sünni Suudi Arabistan'ın güney kesimlerinin, İran'a müzahir Şii yönetimlerce 'ele geçirilmesi', Şii İran'ın elini güçlendirecek ve bu durum Suudi Arabistan'ın Şii İran tarafından çevrelenmesi sonucunu getirebilecektir.

ABD'nin 5. Filosu'nun Bahreyn'de demirli olduğu (Karaağaçlı, 2011) düşünülürken, Suudi Arabistan'ın Bahreyn'e ve Yemen'e müdahalelerinin ABD destekli olduğu izlenimi kuvvetlenmektedir. Aslında tam da burada Suudi Arabistan'ın bir "Krallık" olmasına rağmen, neden Arap baharı sürecinde "yara almadığı" sorusu cevabını bulmaktadır. ABD ile sıkı müttefik olan ve silah-petrol ilişkisi yüzünden derin ilişkiler geliştiren bu iki ülkenin dayanışması, Suudi Arabistan'ın hem bu süreçten sıkıntıya girmeden çıkmasını hem de diğer ülkelere dahi müdahale ederek liderlik misyonunu güçlendirmesini sağlamıştır. Bu gelişmelerden çıkan erken sonuç ise, önceki bulgularla paralel olarak, Arap baharı sürecinin ABD'nin engelleyemediği fakat "yönetmeye çalıştığı" bir süreç olduğudur.

Karaağaçlı, "düne kadar görünüş olarak sırtını Batıya ve ABD'ye dayamış olan otoriter, totaliter müstebit yönetimler birbiri ardına devrilmektedir. Uzun yıllardan beri ülkelerini Batı'nın desteği ile silah zoruyla idare eden yöneten veya yönetmeye çalışan yönetimlerin sonu gelmiştir. Yoksulluk, yolsuzluk, temel insan hakları, siyasal haklar, kişi hak ve özgürlükleri, özgürlük talepleri, demokratik talepler, onurlu dış politika, yönetime katılım ve benzeri haklı talepler karşılanmadığı sürece iletişim çağının olanaklarının da etkisiyle bu isyanlar ve ayaklanmalar sürecektir. ABD iletişim, propaganda ve diğer yöntemleri kullanarak devrimleri yönlendirmeye, Suudi Arabistan, Bahreyn, Yemen, Fas, Ürdün, Umman vb. diktatör yönetimleri kurtarmaya çaba göstermektedir. Ve bu çabalarını devam ettirecektir" (Karaağaçlı, 2011) diyerek, başlarda mevzi kaybeden ABD'nin sonradan daha dikkatli davrandığının ve ABD çıkarlarına hizmet eden ülke yönetimlerinin arkasında duracağına altını çizmiştir. Geline bu nokta, ABD'nin Arap baharı sürecini yönetmeye çalıştığı teziyle de uyumlu görülmektedir.

'Arap baharı' süreci halen devam eden dinamik bir süreçtir. Bu aşamada son ve en önemli gelişme olarak Suriye'deki hareketlilik ve yaşanan iç savaştan bahsetmek yerinde olacaktır. Aslında Suriye'deki hareketliliğin ilk başladığı dönemlerde Suriye Devlet Başkanı Esed reform gerekliliğinden bahsetmiş ve birkaç demokratik girişim sözünde bulunmuştur. Fakat süreç demokrasiden yana değil, Esed'in sert söylem ve eylemlerine evrilince, halk hareketleri isyana dönüşmüş ve muhalif hareket edenlerle Esed yönetimi arasında çatışmalar yaşanmıştır. Türkiye'nin ve başka

aktörlerin sözlü ve ziyaretler şeklinde gerçekleşen ikazları ise olumlu bir sonuç doğurmamıştır. Uluslararası toplum tarafından desteklenmeye başlanan Suriyeli muhalifler ise Esed yönetiminin tepkisini çekmiş ve yaşanan iç savaş oldukça şiddetlenmiştir. 2014 yılı itibarıyla, Suriye’de yaşanan iç savaşta hayatını kaybeden Suriyeliler’in sayısı 100 bini geçmiştir. Her geçen gün onlarca insanın hayatını kaybetmeye devam ettiği Suriye’de ise halen tam bir kaos ortamı yaşanmaktadır. Zira uluslararası toplumun Suriye krizine bakışı, toplumsal hareketlerin yaşandığı diğer ülkelerden çok farklı olmuş ve ABD, Rusya, Çin, İran gibi ülkelerin dünya siyasetini kilitleyen politika ve söylemleri Suriye üzerinde uzlaşılabilmesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle Suriye’den kaçan mültecilerin Türkiye de dâhil pek çok ülkeye sığınması ile sorun daha karmaşık bir hal almış, Libya’da yaşanan hızlı karar alma süreci ve NATO müdahalesi Suriye örneğinde bir türlü sonuca ulaştırılamamıştır.

‘Arap Baharı’ diye isimlendirilen sürecin kısa bir özetini verdikten sonra, tıpkı ‘Renkli Devrimler’ sürecinde olduğu gibi, ‘Arap baharı’ sürecini de hazırlayan ya da bu sürecin oluşmasını tetikleyen temel dinamiklere göz atmak yerinde olacaktır. Yapılan tespitler neticesinde, söz konusu iki sürecin benzer ve farklı tarafları daha net anlaşılacaktır.

Taşkesen’e göre, “Ortadoğu’da yaşanan sosyal devrimlere bakıldığında, Ortadoğu’daki olayların temelinde; yöneticilerin işsizlik, yoksulluk, halkın taleplerine kulak vermeme, aşağılama ve tahkir, halka demokrasi ve demokrasi kültüründen habersiz “cahiller sürüsü” nazarı ile bakma gibi nedenlerin yattığı söylenebilir. Ayrıca, bireysel temel hak ve özgürlükler, demokrasi ve demokrasi kültürünün eksikliği de olayların yaşanmasında etkin olmuştur” (Taşkesen, 2011: 264).

Aydın’a göre ise, “özellikle kadınların okuma yazma oranındaki önemli artış, akrabalar arası evlilik oranındaki önemli azalma ve doğum hızındaki azalma neticesinde, Arap toplumları kültürel ve düşünce bakımından modernleşme yoluna girmekte ve Arap bireyi kendini daha özgür ve bağımsız hissetmektedir. Siyasal sistemdeki değişim ve dönüşümün temelinde de bu gelişmeler yatmakta, demokratikleşme olgusu güçlenmekte ve bireyler birer tebaa olmaktan birer yurttaş olmaya başlamaktadır. Bir başka önemli etmen de dinin toplumsal kuralları belirlemedeki gücünün giderek azalması ve İslami kuralların artık toplumsal yaşamı eskiden olduğu kadar şekillendirememesidir. Arap kadını, tüm Arap halkı gibi daha seküler bir yaşam istemektedir. Toplumsal değişimi destekleyen ikinci önemli değişim alanı ise siyaset alanında yaşanmaktadır. Arap halkı yıllardan bu yana bir anlamda tek parti iktidarı ve tek adam yönetimi ile yönetilmiştir. Aradan geçen uzun yıllar sadece baskı ve otorite rejimini getirmiş; demokrasi, bireysel özgürlükler ve insan hakları fazla önem taşımayan kavramlar olarak görülmüştür. Artık Arap halkı yeni yüzler, yeni liderler ve yeni söylemler beklemektedir.

Geleceğe daha umutla bakmak istemektedir. Daha özgür, insan haklarına saygı duyulan bir toplumda yaşamayı arzulamaktadır” (Aydın, 1-2).

Üçüncü önemli değişim alanı ise ekonomidir. Açıkça görülmektedir ki petrol üretenler dışındaki Arap ülkeleri ekonomik açıdan fakir ve güçsüzdür. Petrol üreten Arap ülkelerinin sayısı ise sınırlıdır. Petrol üretmeyen Arap ülkelerinin sanayisi dış dünya ile rekabet edemeyecek, tarımı güçsüz ve hizmet sektörü sınırlı düzeyde gelişmiş bir konumdadır. Bu ülkelerdeki gelir dağılımı eşitsizliği ve gelirin özellikle hanedan ve iktidar sahiplerinin yakınları arasında paylaşılması bu ülkelerdeki sıradan kimseler açısından bir umutsuzluk ve karamsarlık kaynağı oluşturmaktadır. Ekonomik olumsuzlukların etkisini daha çok artıran bir başka etmen de Arap ülkelerinde yolsuzluğun çok büyük boyutlara ulaşmış olmasıdır. Saydam ve hesap verebilir nitelikte olmayan Arap kamu yönetimleri yolsuzluğun her türlüşünü yaşamaktadır. İktidar sahiplerinin sahip oldukları servet makul ve meşru yollar ile açıklanabilir görülmemektedir. Artık Arap halkı da durumun bilincindedir. Yönetime ve yöneticilere duyulan öfkenin altında yatan ana etmen yolsuzluk yapanların yaptıklarının bedelini ödemiş olmasından kaynaklanmaktadır (Aydın, 2). Görüldüğü üzere, ‘Arap baharı’ denilen süreç, söz konusu toplumsal hareketlenmenin pek çok alt sebebi ışığında, patlama noktasına gelen Arap sokaklarının ‘enerjisini boşalttığı bir kavram’ olarak ele alınmaktadır.

‘Arap baharı’ sürecinin temel dinamiklerine göz attıktan sonra söz konusu sürecin yayılması ve uluslararası toplumun dikkatini çeken bir hale dönüşmesini sağlayan dinamiklere de bakmak yerinde olacaktır. Bu bağlamda, Arap baharı sürecinin yönetilmesi ve halkların meydanlara akın etmesinde, bilişim teknolojileri, cep telefonu, internet ve sosyal medya paylaşımlarının çok etkili olduğu görülmüştür. Özellikle halkını baskı altına alan rejimlerin korkulu rüyası haline gelen cep telefonları ve sosyal medya kullanımı, pek çok insan hakları ihlalini ya da olumsuzluğu anında tüm dünya kamuoyunun dikkatine sunabilmiş ve toplumsal hareketlenmenin yaşandığı coğrafyalardaki en önemli enstrümanlardan birisi olarak değerlendirilmiştir. Hatta denebilir ki, yukarıda izah edilen sebepler ışığında başlamış olan ‘Arap baharı’ süreci, sosyal medya enstrümanı ile tüm dünyaya servis edilmiş, buna dayanamayan diktatörler de koltuklarını bırakmak ya da ülkelerine daha demokratik haklar noktasında taahhütlerde bulunmak zorunda kalmışlardır.

Kök ve Tekerek’in de belirttiği gibi, “Batı medyasının ‘Arap Baharı’ adını verdiği süreçte Facebook, Twitter, Youtube, Blogger gibi sosyal medya araçları ve sosyal ağ siteleri, El- Cezire gibi uydu televizyonları ve mobil telefonları içeren bilişim ve iletişim teknolojileri yoğun biçimde kullanılmıştır. Bu araçların halkın, özellikle gençlerin hareketinin örgütlenmesinde etkin rol oynadığı tartışılmakta ve yapılan

araştırmalar bu iddiayı destekleyen sonuçlar vermektedir. Hatta bu etkinin gücüne atıfla Arap baharı yerine sık sık “Tweeter Devrimi” ya da “Facebook Devrimi” nitelemesinin kullanıldığına da tanık olunmuştur. Yeni iletişim ağlarının gücüne işaret ederek yapılan bu adlandırmalar, kabul gördüğü kadar itiraz da almıştır. Bazı yazarlar Arap baharını siberaktivizm içinde değerlendirirken, bazıları bu hareketlerdeki sosyal medya etkisinin abartıldığını, asıl olanın bölgenin sosyal yapısı ve kendi iç dinamikleri olduğunu öne sürmektedirler” (Kök vd, 2012: 60).

“2004’de Ukrayna, 2005’te Kırgızistan ve Lübnan, 2009’da İnan ve Moldova, Arap Baharı’nda olduğu gibi yeni iletişim araçlarıyla örgütlenen aktivistlerin sokak siyasetine sahne olmuştur.” şeklinde bir tespitte de bulunan (Kök ve Tekerek 2012: 63), aslında internet teknolojisiyle örgütlenmenin yeni bir durum olmadığının da altını çizmişlerdir. Fakat -kanaatimizce-, ‘Renkli Devrimler’ süreci ile ‘Arap Baharı’ süreci arasında geçen sürede, özellikle sosyal medya bağlamında (facebook, twitter, youtube vs.) önemli teknolojik gelişimler ve toplumsal algı değişimleri olmuştur. Arap baharı sokaklarına pek de uğramayan uluslararası STK’ların renkli devrimler sürecinde teknolojik gelişmelerin kullanımına pek de gerek kalmayacak şekilde etkin çalışmaları, özellikle gençlik hareketlerini özel eğitimlerden geğirmeleri gibi sebepler, bazı ülkelerde gereken etkinin oluşturulması için yeterli olabilmifitir. Burada gerek ülke coğrafyalarının farklılığı, gerek sosyo-kültürel farklılıklar ve gerekse teknolojik gelişmişlik düzeyi gibi faktörler, renkli devrimlerde kullanılan enstrümanların, Arap baharı coğrafyalarında kullanılamaması durumunu doğurmuştur. Arap baharı denilen süreç daha çok, bastırılmış ve kendisini sosyal medya yoluyla ifade edebilme imkânı yakalamış halkların organize faaliyetlerine sahne olmuş, bu durum daha önce de ifade edildiği gibi bazı diktatörleri koltuğundan, bazılarını ülkesinden ve hatta bazılarını da bu hayattan koparmıştır. Oysaki renkli devrimler, aynı özgürlüğü isteyen fakat demokrasinin daha çok içselleştirildiği coğrafyalarda geręekleřmiřtir.

Akbıyık ve Öztürk tarafından yapılan bir araştırma neticesinde ortaya çıkan yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, aslında internet Tunus’ta yaygın olarak, Mısır’da nispeten kullanılmış, fakat Libya’da sosyal medyanın etkisinden bahsetmenin yanlış olacağı değerlendirmesi yapılmıştır. Aynı araştırmada Akbıyık ve Öztürk ayrıca, “İnternetin çok yaygın olmadığı ve Facebook’un bile çok fazla kullanıcısının olmadığı bu ülkelerde sosyal medya, süreç içinde demokrasi ve insan hakları gibi fikirlerin olgunlaşmasında, görüntülerin TV’lere sızmasında, insanların organize olmalarında ve bunların yanı sıra, gaz bombasının etkisinin giderilmesinde ‘kola ve limonun nasıl bir fayda sağlayacağı’ gibi pratik bilgilerin paylaşılmasında oldukça katkı sağlamıştır. İnternet ve sosyal medya araçları bu imkânları sağlarken eylemlerde en etkili katkısı cep telefonlarının yaptığı görülmüştür. Cep telefonlarından atılan toplu mesajlar, multimedya mesajlar ve görüntülerin paylaşımı halkı tamamıyla organize etmiştir. Bu paylaşımlardan

sosyal medyaya yansayanlar önce sosyal medya takipçilerini ve sonrasında uluslararası camiayı harekete geçirmiştir” diyerek, mobil cihazların (cep telefonları vs.) sosyal medyadan daha ön planda olduğunu, sosyal medyayı da uluslararası medya kuruluşlarının izlediği (Akbiyık ve Öztürk, 1020) sonucuna ulaşmışlardır.

Tablo.3: Mart 2011 İtibariyle Tunus, Mısır ve Libya’da İnternet ve Facebook Kullanımı

Ülke	Nüfus	İnternet Kullanımı ve Facebook Kullanıcı Bilgileri Tablosu							
		İnternet Kullanım Oranı		Facebook Kullanıcıları		Facebook Yaş Dilimi		Cinsiyete Göre Dağılım	
		Oranı	Kişi	Kişi	Oranı	18-24	25-34	Erkek	Kadın
Tunus	10.549.100	34.0 %	3.586.000	2.406.500	22.73 %	42 %	28 %	58 %	42 %
Mısır	81.121.077	21.2 %	17.200.000	6.668.700	8.29 %	50 %	28 %	64 %	36 %
Libya	6.355.112	5.5 %	350.000	32.640	0.51 %	34 %	36 %	79 %	21 %

Kaynak: (Akbiyık ve Öztürk, 1020)

4. “Renkli Devrimler” ve “Arap Baharı” Süreçlerinin Benzer ve Farklı Tarafları

Orta ve Doğu Avrupa ile Kafkasya’da yaşanan ‘Renkli Devrimler’ ile Ortadoğu’da yaşanan ‘Arap Baharı’ süreçlerinin birbirine benzeyen ve farklılık gösteren tarafları ileride ifade edilmeye çalışılacaktır. Öncelikle her iki olayda da meydanlara gençlerden ve toplumun tüm kesimlerinden insanlar toplanmıştır. Zira istenen yönetim değişiklikleri, ancak toplumsal huzursuzluğun artırılması ve iktidardakilerin meşruiyetlerini kaybetmeleri ile sağlanabilecektir. Bu sebeple söz konusu toplumsal hareketliliğe ihtiyaç duyulmuş ve hayata geçirilmiştir.

İkinci benzerlik, her iki olayda rol alan ülkelerin, devrim öncesi ekonomik gelişmişlik, siyasal serbestlik, yolsuzluk seviyesi, insan haklarına saygı gibi temel konulara ilişkin karnelerinin hiç de parlak olmamasıdır (Özkan, 2011). Bu durum sosyal hareketliliğin çok hızlı karşılık bulmasına zemin hazırlamış fakat tek başına yeterli olmamıştır.

Her iki sürecin benzeştiği durumlardan bir tanesi de, Batılı güçlerin pragmatist davranarak ve çeşitli enstrümanlar kullanarak sürecin içerisinde yer almalarıdır. Bu durum ‘Renkli Devrimler’ sürecinde uluslararası STK’ların sürece dahil olmasıyla; ‘Arap baharı’ sürecinde ise daha çok durumu kontrol etme ya da ülkelerin iç işlerine müdahaleleri şeklinde kendini göstermiştir.

Bir başka benzer durum da, söz konusu gençlerin ve halk yığınlarının meydanlara toplanmasında internet nimetlerinin kullanılmış olmasıdır. Daha önce de

belirtildiği gibi, özellikle Arap baharı sürecinde bu durum çok daha yoğun, etkili ve sonuç aldırıcı bir şekilde kullanılmış, fakat renkli devrimler sürecinde internet kullanımını sınırlı kalmıştır.

Stratejik bir konumu bulunmayan ya da zengin doğal kaynak rezervleri olmayan ülkelerin, ilk aşamada renkli devrim ya da Arap baharı projelerinin hedefinde olmamaları da (Ertan, 2011) benzeşen bir başka husustur. Zira Batılı ülkelerin demokrasi söylemlerinin gerçekçi olmadığını, tüm söylem ve eylemlerin emperyalist batılı ülkelerin çıkarları istikametinde cereyan ettiğini, çıkarlarıyla uyuşmayan hiçbir faaliyete zaman, enerji ya da para aktarmayacaklarını ifade eden düşünceler bu durumu teyit etmektedir. Örneğin Ertan'ın, "Emperyalist güçlerin yararlanacağı kaynaklar yoksa o ülkede devrim gerçekleştirmenin ne anlamı olabilir ki?" (Ertan, 2011) sorusu konunun anlaşılması için yeterli görülmektedir.

Elbette her iki olayın birbirinden ayrılan yönleri de vardır. İlk göze çarpan husus ise, iki sürecin yaşandığı coğrafyaların farklılığıdır. SSCB'nin dağılmasının ardından, Sovyet bakiyesi bölge ve ülkeleri dizayn etme arayışına giren ABD'nin, Orta ve Doğu Avrupa ile Kafkasya bölgelerine ağırlık verdiği görülmüştür. Konjonktür gereği Arap baharı süreci ise Ortadoğu bölgesini kapsamıştır.

Bir diğer farklılık ise, özellikle Arap baharı sürecinin başında, ABD ve Batılı güçlerin mevcut iktidarları korumaya yönelik pragmatist politikalarının varlığıdır. ABD, Ortadoğu ülkelerindeki otokratik rejimleri hep desteklemiş ve kendi çıkarlarına olduğu sürece ilgili ülke lehinde politikalar uygulamıştır. Bu durum diktatör yöneticilerin de işine gelmiş, zaten bu durum Arap baharı sürecini başlatan temel sebepler arasında yer almıştır. Oysa Renkli Devrimlerde süreç, bizatihi ilgili ülkelerin yönetimlerinin değiştirilmesi ve iktidara Batı -özellikle ABD- yanlı kişilerin getirilmesi düşünülmüştür.

Muhalefetin tutumu da bir başka farklılık olarak göze çarpmaktadır. Renkli Devrimler sürecinde iktidar değişikliği gözlenen ülkelere bakıldığında, muhalefetin aynı amaç etrafında birleşebildiği görülmektedir. Özellikle gençlerin ve uluslararası STK'ların duruma müdahil olmasıyla tüm muhalefet organize edilmiş; kurgulanan senaryolar bu muhalefet üzerinden oynatılmıştır. Fakat aynı durum Arap baharı sürecinin başlarında sağlanamamıştır. Pek çok muhalefet kanadı aynı yöne bakamamış, bunda mezhep ve çıkar farklılıklarının olumsuz etkisiyle, otoriter yönetimin muhalefet üzerindeki ezici üstünlüğü etkili olmuştur. Daha sonraları, halkın toplu protestolarından alınan güçle muhalefetin sesi çıkmaya başlamış, küçük meselelerde anlaşma yolu tercih edilerek muhalefetin kısmen de olsa organize olması sağlanabilmiştir.

Bir önemli fark da Arap baharı sürecinde işlevsel olmayan uluslararası STK'ların durumudur. Renkli devrimler sürecinin baş aktörleri olan söz konusu STK'lar, Arap sokaklarına uğramamayı tercih etmişlerdir. Özellikle ABD menşeli ve belli

çıklarların savunucusu ve icracısı olan STK'ların sahada olmadığı bir süreç yaşanmış olmasına rağmen, yine de 'Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü', 'Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Ağı', 'Uluslararası Af Örgütü' ve 'İnsan Hakları İzleme Örgütü' gibi uluslararası örgüt ya da kuruluşların raporlama faaliyeti bağlamında (Kışlakçı, 2011: 113) bu süreçte yer aldığı görülmüştür.

Önemli bir farkın altını da Özkan çizmektedir. Özkan'a göre, "Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da 'Renkli Devrimler' sırasındaki yönetici elit, diğer SSCB bakiyesi bağımsız ülke elitleriyle karşılaştırıldığında, demokratik değerler ve uygulamalar konusunda talepleri olan kesimlere daha ılımlı bir tavır takınmışlardır. Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan liderlerinin sağladıkları görece serbest ortam 'renkli devrimlerin' ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Fakat Tunus ve Mısır'da -son dönemde de Suriye'de- ise muhalefete ve taleplerini çeşitli şekillerde dile getiren halk yığınlarına bu derece tolerans gösterilmemiş" (Özkan, 2011), halkın ve muhalefetin talepleri en ağır şartlarda bastırılmıştır. Bir tarafta ılımlı yaklaşım sivil devrimleri oluştururken, diğer yanda toplumsal patlama Arap sokaklarını hareketlendirmiştir.

En önemli fark ise özellikle Arap baharı sürecinde kullanılan mobil cihaz, internet, sosyal medya ve yerel/uluslararası medya kullanımınıdır. Bazı yazarlar tarafından renkli devrim süreçlerinde de internetin kullanıldığı ifade edilmiştir. Ancak Arap baharı süreci özellikle akıllı cep telefonları ve sosyal medyanın oldukça etkili kullanıldığı ve bu sayede somut sonuçların alındığı bir dönem olarak dikkati çekmektedir. Onlarca yıldır ezilen, hor görülen, refahtan yoksun, can korkusuyla yaşayan halkların tek çıkışı, seslerini sosyal medya üzerinden dünyaya duyurabilmek olmuştur. Bu yönüyle Arap baharı, renkli devrimler sürecinden oldukça farklı bir görüntü çizmiştir.

5. Sonuç

Özellikle son on beş yıl içerisinde, dünyanın en önemli iki büyük coğrafyasında 'Renkli Devrimler' ve 'Arap Baharı' diye anılan iki çok önemli olay meydana gelmiştir. Bunlardan ilki büyük oranda sona ermiştir. Fakat Arap baharı süreci, hızı kesilmiş olmakla birlikte halen devam etmektedir. Bu iki olayın meydana gelmesine yol açan temel sebepler ve neticesinde gözlenen sonuçları olmuştur. Batılı ülkelerin, özellikle ABD'nin çıkarlarının maksimize edilmesi sürecine paralel olarak gelişen bu olaylar, toplumsal hareketlilik üzerinden yönetim değişikliklerinin de yaşandığı bir süreç olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Yaşanan sivil devrimler ve toplumsal hareketlilik neticesinde bazı ülkelerde Batılı ülkelere arzu edilen sonuçlara ulaşılmış, pek çoğunda ise istenen başarı yakalanamamıştır. Özellikle uluslararası sivil toplum kuruluşlarının aktif olduğu

renkli devrimler süreci pek çok ülkeyi etkilemiş, bazı ülkelerde yönetim değişiklikleri yaşanmıştır.

Uluslararası STK'ların organize ettiği gençlik örgütleri ve halk yığınlarının rolünün çok iyi anlaşıldığı renkli devrimler sürecine karşın, Arap baharı süreci daha çok kontrol edilemeyen halk hareketleri şeklinde cereyan etmiştir. Bu sürecin temel enstrümanı ise mobil cihazlar ve sosyal medya olmuştur. Söz konusu enstrümanların kullanılmasıyla uluslararası kamuoyunun dikkati bölgeye ve bölge meselelerine çekilebilmiş ve oluşan iç ve dış kamuoyu baskısıyla birlikte pek çok diktatör iktidarını kaybetmiş; Arap halkları on yıllar sonra da olsa kendilerini yönetenlere karşı toplu hareket edebilmeyi başarabilmiştir.

Şüphesiz, yaşanan her iki olayın birbirine benzeyen ve birbirinden ayrılan yönleri olmuştur. Her iki dönemin en temel benzerliği, çeşitli sebeplerle artık dayanma gücü kalmamış halkların ya da belli bir kesimin, çeşitli enstrümanlar kullanılarak sokaklara dökülmesi ve yönetimleri değiştirme talepleri olmuştur. En temel farklılık ise, ABD ve Batılı güçlerin 'Renkli Devrimler' sürecinin planlama ve icra faaliyetleri içerisinde yer almasına karşın, 'Arap Baharı' sürecinde özellikle ilk aylarda hazırlıksız yakalanmalarıdır.

Kaynaklar

Akbıyık, N. ve Öztürk, M., "Sivil Toplum ve Sosyal Medya Perspektifinde "Arap Baharı" ve "Wall Street"i İşgal Et" Eylemleri", ss.1003-1027, s.1020, <http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/NihatAkbiyikMusaOztUrk.pdf>, (Erişim: 08.05.2013)

Akşar, K. (2009), "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Büyük Güçlerin Kafkasya'da Nüfuz Kazanma Mücadeleleri-Kırgızistan Lale Devrimi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, ss. 28-29.

Aydın, M., "Arap Bahar'ını Anlamak", http://www.mustafaaydin.com/dosyalar/ARAB_BAHARIn%C4%B1_anlamak.pdf, (Erişim: 05.05.2013)

Baev, P. K. (2011), "A Matrix for Post-Soviet 'Color Revolutions': Exorcising the Devil from the Details", *International Area Studies Review*, Volume 14, Number 2.

Başyurt, E. (Muhabir) (2005), "Turuncu devrim'in Gizli Mimarları", *Aksiyon Dergisi*, s. 4, http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/newsDetail_openPrintPage.action?newsId=14696, (Erişim Tarihi: 13.05.2013)

Birdişi, F., "Şiddet İçermeyen Eylemler ve Ulusal Güvenlik", ss. 117-133, <http://utsam.org/images/upload/attachment/cilt4/Sayi2/%C5%9Eiddet%20%C4%B0%C3%A7ermeyen%20Eylemler%20ve%20Ulusal%20G%C3%BCvenlik.pdf>, (Erişim: 09.05.2013)

Bostan, Y. (2005), "Doğu Avrupa ve Kafkaslar 'da Renkli Devrimler: Süreç analizi", *Ekopolitik, STK Dosyası*, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/080621185405.pdf, (Erişim: 08.05.2013)

Bozkurt, G. S. (2006a), "Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sayı:1, Cilt:1, ss. 118-138.

Bozkurt, G. S. (2006b), "Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 9, ss. 151-167.

Dinçer, O. B. ve Kutlay, M. (2012), "Arap Baharı ve Suriye: Komplolar ve Propaganda Savaşları", *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, Analiz No: 18.

Ertan, B. (2011), "Renkli Devrimler", <http://www.gundem.be/tr/doc-dr-birol-ertan/renkli-devrimler>, (Erişim: 10.05.2013).

Karaağaçlı, A. (2011), "Arap Bahar'ına Farklı Bakış", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1067:arap, (Erişim: 10.05.2013).

Kılıç, E., Aktar, E., Erdoğan, Y., Ertosun, M., Akadır, K., Kaya, E. ve Hasar, H., (2012) "Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de Halk Ayaklanmaları", Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi TUIÇ-YADAM Rapor No: 1, ss.29-32, <http://tuic.org.tr/Assets/Files/Arap-Dunyasinda-Entropi-26-09-2012-carsamba.pdf>, (Erişim: 08.05.2013).

Kışlakçı, T. (2011), "Arap Baharı", Mana Yayınları, 2. Baskı.

Kıbaroğlu, M. (2011), "Arap Baharı ve Türkiye", Adam Akademi, ss.25-36.

Kök, S. ve Tekerek, M. (2012), "Sokak Siyasetinden Sosyal Ağlara Yeni Aktivizm: Arap Baharı Deneyimi", II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, ss.59-65.

Nogayeva, A. (2010), "ABD'nin Orta Asya'daki Demokratikleştirme Politikaları: Araçlar, Devrim Denemeleri ve Sonuçlar", USAK (OAKA) Dergisi, Cilt:5, Sayı: 10, ss. 59-91.

Oğan, S. (2005), "Özbekistan'da 'Yeşil' Devrim Sancıları", <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/574-ozbekistan-da-%C5%93yesil-devrim-sancilari>, (Erişim: 09.05.2013)

Oğan, S. (2006), "Turuncu Devrimler Kitabı: Birinci Bölüm, Sivil Toplum Kuruluşları", <http://www.turksam.org/tr/a2349.html>, (Erişim: 08.05.2013)

Özkan, G. (2011), "Şimdi Devrim Zamanı: 'Renkli Devrimlerden' Arap Devrimlerine", <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=482>, (Erişim: 08.05.2013)

Taşkesen, A. (2011), "Arap Dünyası'nda Demokratikleşme Hareketleri", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, ss.259-270.

Ulutaş, U. ve Torlak, F. (2011), "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi", SETA Analiz, s.7, <http://file.setav.org/Files/Pdf/devrimden-demokrasiye-tunusun-secimi.pdf>, (Erişim: 08.05.2013)

"Tunus - Mısır - Libya - Suriye - Yemen, Enderun Cemiyeti Raporu", <http://www.enderuncemiyeti.org/sur.pdf>, (Erişim: 10.05.2013)

<http://www.ned.org/>, (Erişim: 08.05.2013)

<http://www.ndi.org/>, (Erişim: 08.05.2013)

<http://www.iri.org/>, (Erişim: 08.05.2013)

<http://www.aeinstein.org/>, (Erişim: 08.05.2013)

<http://www.freedomhouse.org/>, (Erişim: 08.05.2013)

<http://www.osce.org/>, (Erişim: 08.05.2013)

<http://www.opensocietyfoundations.org/>, (Erişim: 08.05.2013)

<http://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/09/FDTD.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.05.2013).